

Ioana-Rucsandra DASCĂLU. *Étude sur les passions dans la culture ancienne et moderne*. Editura Universitaria, Craiova, 2014, 80 p.

Autoarea studiului *Étude sur les passions dans la culture ancienne et moderne*, dr. Ioana-Rucsandra Dascălu de la Universitatea din Craiova, prezintă cititorului o cercetare a celebrului tratat *Passiones animae (Pasiunile sufletului)* semnat de René Descartes și editat în ultimul an de viață al acestuia. Autoarea a cercetat ediția princeps a traducerii latine a tratatului (după originalul francez), publicată în 1650 la Amsterdam, de asemenea o ediție franceză, publicată la Paris în anul 1650, ediții care se găsesc în secția de cărți rare a Bibliotecii Academiei Române din București. Argumentul principal al studiului rezidă în faptul că pasiunile sau emoțiile au constituit mereu o temă privilegiată a tratatelor de retorică și argumentație; postmodernitatea nu face abstracție de pasiuni, dimpotrivă – spațiul și modul în care acestea se manifestă s-au multiplicat, devenind și mai complexe, căci natura umană și pasiunile acesteia nu au limite. „Finalement, le temps est aux passions!”, zice autoarea în prefața studiului (p. 9).

În *Introducere* și cap. I se face o sumară trecere în revistă a descrierii pasiunilor în Antichitatea greco-romană (1.1.) (amintind de *Retorica* lui Aristotel, *De Oratore* și *Tusculanae Disputationes* de Cicero, cele 11 pasiuni identificate de Toma d'Aquino: grupul de pasiuni concupiscente (dragostea, ura, dorința,

aversiunea și tristețea) și grupul de pasiuni irascibile (speranța, îndrăzneala, frica și curajul) (p. 24). În perioada Evului Mediu (1.2.) termenul latin *passio* avea 4 sensuri fundamentale: denumirea unei sărbători în postul Paștelui – duminica de dinaintea Floriilor, semnificând martiriul lui Hristos; al doilea sens este unul medical, referindu-se la maladii precum orbirea și febra; al treilea sens este moral, vizând o tendință negativă sau o rea intenție; în fine, al patrulea sens e legat de alimentație (masă rituală). Dintre toate sensurile, cel mai pregnant rămâne „suferința cristică” („grande souffrance”) (p. 15), sens al pasiunii care se regăsește printre categoriile carteziene, conservat până în filosofia modernă. Cumulând dimensiuni religioase, filosofice și psihologice, termenul populează scriitura dramatică a teatrului clasic de inspirație greco-romană (1.3.), în care personajele dramatice trăiesc sentimente și emoții exacerbate (de ex., Racine, *Fedra*, Corneille, *Cântarea Cidului*). Necesitatea controlului pasiunilor răzbate tot mai mult în scrierile filosofice ale perioadei, criticii optând pentru triumful rațiunii asupra pasiunilor oarbe și fatalismului.

În cap. II. *Traditionalism canonic și progres științific în tratatul „Pasiunile sufletului” de René Descartes*, autoarea descrie mediul cultural și mediul

ecleziastic în Franța sec. al XVII-lea (2.1.), în care își face apariția opera carteziană – este perioada marilor descoperiri tehnico-științifice, care anunță debutul modernismului. În viața lui Descartes s-a produs un așa-zis „episod suedez”, atunci când s-a întâlnit cu Regina Cristina a Suediei, care a rămas încântată de lectura tratatului. Descartes îi promise-se chiar o altă ediție, mai consistentă, pe care însă nu a mai reușit s-o facă, din cauza bolii. Tratatul a fost scris la solicitarea prințesei palatine Elisabeta de Boemia, cu care a întreținut o lungă corespondență filosofică despre dragoste și ură.

Traducătorul în latină al tratatului lui Descartes – Henris des Marets – a reușit să transpună într-o latină (*lingua franca*) acceptabilă originalul francez, punând astfel într-o limbă de largă circulație idei și termeni care au marcat gândirea vremii.

În cap. III. *Indici discursivi franco-latini într-o corespondență epistolară carteziană*, autoarea prezintă unele aspecte desprinse din schimbul de scrisori dintre autorul și editorul tratatului referitoare la terminologia nouă, specializată privind psihologia umană. Unul din termenii de bază ai acestei terminologii este *pasiune* (fr. *passion*) sau *afect* (fr. *affect*), ceea ce azi numim *émotion*, însemnând o suferință pasageră care afectează individul. Lui Descartes îi aparține prima definiție corectată a pasiunii față de cea vehiculată înaintea lui („stadiu afectiv intens și irațional care domină pe cineva”), introducând în definiția acesteia opoziția acțiune/pasiune (inacțiune) din științele naturale:

„on peut [...] nommer *passions* toutes les pensées qui sont ainsi excitées en l'âme sans le concours de la volonté (et par

conséquent sans aucune action qui vienne d'elle), par les seules impressions qui sont dans le cerveau, car tout ce qui n'est point action est passion (sic!). Mais on restreint ordinairement ce nom aux pensées qui sont causées par quelque particulière agitation des esprits [...] dont on sent l'effet comme en l'âme même”.

„putem [...] numi *pasiuni* toate gândurile care sunt pline de entuziasm în suflet, fără concursul voinței (și, prin urmare, fără nici o acțiune care vine de la ea, doar prin impresiile care sunt în creier, pentru că tot ce nu este o acțiune este pasiune (sic!). Dar acest nume este de obicei limitat la gândurile care sunt cauzate de orice agitație particulară a spiritelor [...] pe care le simt ca efect în suflet” (*trad. N.*).

În continuare, în 3.3. *Vocabularul descoperirii științifice*, autoarea discută despre verbe ale descoperirii, utilizate de Descartes în tratatul său: cuplul *reperire* – *invenire* alături de numele *inventio* și *experimentum* (p. 33-34), *perceptio*, *sensus*, *commotio* (p. 45), precum și alte probleme de traducere și terminologie. Editorul este cel care îl încurajează pe marele filosof (3.4.) să introducă o terminologie științifică adecvată pentru descrierea pasiunilor umane; mai mult, ambii sunt absolut conștienți de momentul pe care îl parcurg, acela de „sciziune între viziunea tradițională, statică a lumii ca grădină, și viziunea modernă a lumii schimbătoare, în mișcare și perpetuă transformare”. „Descartes se trouve à l'intersection de ces deux acceptions” (p. 37).

În cap. IV, *Cu privire la acțiune și pasiune în tratatul lui Descartes: comentarii terminologice*, autoarea amintește de explicația clară a lui Quintil-

lian cum că pentru a emoționa publicul, trebuie să fii emoționat tu însuși (p. 41). Pentru o mai bună definire a termenului, se revine la etimologia și definiția generală, atrăgând în discuție concepte precum „cunoaștere” și „sentiment”, pasiunile situându-se la intersecția dintre acestea. Curioasă apare relația dintre cele două extreme semantice ale lui *passion*: acțiune (agitație) și pasivitate (liniște) (p. 42): „ce qui est passion pour l'âme détermine l'action dans le corp” (Greimas și Fontanille, *Semiotica pasiunilor*, București: Scripta, 1997). În viața sa psihologică, omul descris de Descartes este supus atât acțiunilor sufletului, cât și acțiunilor corpului (p. 44). Poate anume din acest motiv traducătorul avea să-i definească opera *tractatus pathologicus* (p. 43, 46). Înainte de a prezenta teoria carteziană asupra anatomiei umane, celebrul filosof scoate în evidență „6 pasiuni primitive (adică pure, nealterate sau primare)”: admirația, dragostea, ura, dorința, jocul și tristețea. Noutatea cu care vine tratatul cartezian o constituie „cel de-al treilea ochi” al corpului uman – glanda pineală (sau epifiza), responsabilă de emoții. Între alți cercetători ai pasiunilor umane, este invocat J. J. Rousseau, care considera că limbajul originar a fost născut de pasiune, lipsit de raționalitate (p. 46).

Cap. V, *Vox passionum. Echivalența și antonimia pentru exprimarea emoțiilor în versiunea latină a tratatului cartezian „Pasiunile sufletului”* propune o clasificare a cuvintelor latine din versiunea latină a tratatului, din punctul de vedere al formării acestora și al provenienței lor (p. 53-59) (termeni vechi, consacrați din cultura greco-latină (*odium, amor, pudor, amare, fauere, gratitudo, desperatio, moveo – metus* etc.); termeni eclesiastici

și termeni de origine greacă adaptați la limba latină (*animi, fluctuatio, animositas, audacia, aemulatio, pusillanimitas, consternatio, fastidium, desiderium, hilaritas*). În ultimul capitol se analizează vocabularul francez, latin și român al tratatului: în primul rând sunt prezentate edițiile rare ale tratatului și dificultățile pe care le-a întâmpinat traducătorul, apoi sunt disociate cele 4 traduceri în română (1952, 1984, 1999 și 2011), fiecare cu diferențe terminologice substanțiale, unele dintre care le-a impus timpul, inclusiv titlurile diferite ale edițiilor, însoțite de exemplificări din cele 4 ediții traduse (p. 66-70).

În concluzie, întregul tratat cartezian poate fi catalogat drept „istoria unui cuvânt – pasiune (*passion*), care a traversat civilizația”. În culisele acestui tratat celebru se află corespondența între celebrul său autor (filosof, matematician și medic totodată) și pacienta sa – prințesa Elisabeta de Boemia, pe care a tratat-o prin cuvinte: în principal i-a recomandat să-și vindece melancolia alungând sentimentele negative, care pot avea consecințe deosebit de grave. În limbile moderne, termenul *pathos* derivă și intră în aceeași familie de cuvinte cu *simpatie, antipatie, empatie*, dar și *compasiune*, actuale în toate limbile pământului. Prezența lui în numeroase studii arată importanța și nevoia de conceptualizare.

În final, reținem că tânăra autoare merită toată considerația pentru o bună cunoaștere atât a latinei, cât și a francezei, dar și pentru studiul cu ample deschideri interdisciplinare, metodic și riguros elaborat.

Elena UNGUREANU
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)